

# NÜKLEER KORKU GÖLGESİNDE ULUSLARARASI BARIŞ VE GÜVENLİK\*

Dr. Said Vakkas GÖZLÜGÖL\*\*

---

\* Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK-ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.

\*\* Vali, Merkez Valileri Kurulu, İçişleri Bakanlığı, Ankara. [svgozlugol@hotmail.com](mailto:svgozlugol@hotmail.com).



## ÖZ

*Uluslararası toplum, 1945'den günümüze kadar, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu gibi önemli uluslararası kuruluşlar ve devletler nükleer tehdit konusuna önemli derecede dikkat çekmiş, yıkıcı nükleer etkileri bir daha yaşamamak için pek çok çabada bulunmuştur. Buna rağmen, nükleer gücün tehdit boyutunun azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılması konusunda sınırlı bir ilerleme gerçekleştirilebilmiştir. Nükleer tehdit veya korkuyu tamamen ve genel olarak ortadan kaldırmak için yapılmış bulunan düzenlemeler, mevcut nükleer silahların, malzemelerin veya ünitelerin güvenliği için konulmuş bulunan kural ve standartlar yetersiz kalmıştır.*

*Bu makalede, devletlerin, devlet-dışı kişi veya örgütlerin nükleer silah üretme, elde etme, bulundurma, kullanma veya kullanma tehdidinde bulunmasını önleme konusunda uluslararası işbirliği ve eşgüdümü sağlayan etkin ve işlevsel bir evrensel hukuk düzeninin tesisi ve korunması konusundaki açık ihtiyaç incelenmektedir.*

**Anahtar Kelimeler:** *Nükleer tehdit, nükleer silahlar, nükleer silahsızlanma, insanlığa karşı suçlar, uluslararası ceza hukuku.*

## INTERNATIONAL PEACE AND SECURITY UNDER THE SHADOW OF NUCLEAR FEAR

### ABSTRACT

*To date, there have been significant developments by the international community in order to prevent devastating nuclear effects in the life of humanity once again. Since 1945, prominent international institutions such as the United Nations, the International Atomic Energy Agency and individual states have devoted significant attention to the issue. Be that as it may, it is evident that the progress has been quite limited. In terms of eliminating general and complete nuclear threat, the rules and standards regulating the safety and security of existing nuclear weapons, materials or facilities have proved to be insufficient.*

*The gist of this article is to examine the clear need to establish and maintain an effective universal legal order that provides for international cooperation and collaboration to prevent states, persons or any other organization from acquiring, harbouring, and using nuclear weapons.*

**Keywords:** *Nuclear threat, nuclear weapons, nuclear disarmament, crimes against humanity, international criminal law.*

## GİRİŞ

**E**konomiler geliştikçe küresel enerji tüketimi de artmaktadır. Devletler endüstrilerin artan enerji ihtiyacını karşılamak için sürekli çaba içinde olmak durumundadırlar. Bu çaba anlamında, enerji üretiminin ve tüketiminin hem insan ve çevre sağlığına zarar vermemesi hem de ulusal ekonomilerin enerji kaynakları bakımından zengin devletlere bağımlılıklarının azaltılması gerekmektedir. Bu açıdan, ucuz, yenilenebilir ve dış-bağımlılığı azaltıcı farklı enerji kaynakları devletlerin merkezi ilgi odağında olmuştur. Nükleer enerji, bu kaynaklar arasında en dikkat çekici niteliğe sahiptir.

Devletlerin karar mekanizmalarınca ve literatürde nükleer enerji konusunda yapılan tartışmalar genellikle iki eğilimi ortaya koymaktadır: Nükleer taraftarları ve karşıtları.

Nükleer taraftarlarına göre, esasen kıt olan enerji kaynaklarının sağlanmasında nükleer enerji üretimi yoluna gidilebilir. Nükleer enerji üretim altyapısı kullanılarak caydırıcı askerî bir güç aracı olarak nükleer silah veya malzeme de üretilebilir.

Nükleer karşıtlarının temel endişesi nükleer enerjinin nükleer korkuyla birlikte anılmasından kaynaklanmaktadır. Zira, insanlık ilk kez 6 Ağustos 1945'de Hiroşima'ya ve 9 Ağustos 1945'de Nagazaki'ye atom bombası atılmasıyla acı bir şekilde nükleer korkuyla tanışmıştır. Bu iki şehirde dakikalar içinde en az 260,000 insanın öldüğü ifade edilmektedir. Bu tarihten itibaren, insanlık bir taraftan bu acıları bir daha yaşamamak için uluslararası hukuk düzenlemesi çabasına girmiş, diğer taraftan da ne yazık ki nükleer silah geliştirilmesi çeşitlenerek ve artarak yaygınlaşmıştır.<sup>[1]</sup> Mevcut durumda uluslararası barış ve güvenlik, nükleer korku ve tehdit altında olmaya devam etmektedir.

Türkiye'nin yerli enerji kaynakları artan enerji ihtiyacı karşısında yetersizdir. Toplumsal refahı artırma çabası, Türkiye'yi kullanacağı enerji kaynaklarını ithal etmek durumunda bırakmaktadır.<sup>[2]</sup> Türkiye dünyanın tespit edilebilmiş petrol rezervlerinin yüzde 73'ü ve doğal gaz rezervlerinin yüzde 72'sini bulduran

[1] Matthew Lippman, 'Nuclear Weapons and International Law: Towards a Declaration on the Prevention and Punishment of the Crime of Nuclear Humancide', *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal*, Vol. 8(2), 1986, p. 183-186; Tilman Ruff, 'From Hiroshima and Nagasaki towards a World without Nuclear Weapons', *Australian Journal of Peace Studies*, Vol. 3, December 2008, s. 8-9. Nükleer silah geliştirme eğilimi sadece otokrasilerde değil ayrıca demokrasilerde de vardır. Nükleer silaha sahip olma isteği yönetim sistemine bağlı bulunmamaktadır. Bkz. Dong-Joon Jo and Erik Gartzke, 'Determinants of Nuclear Weapons Proliferation', *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 51(1), February 2007, s. 186.

[2] Hamit Palabıyık, Hikmet Yavaş ve Murat Aydın, *Nükleer Enerji ve Sosyal Kabul*, Usak Yayınları, Ankara, 2010, s. 22-23.

komşu ülkelere enerji bağımlılığını azaltmak için nükleer enerji üretimini tercih etmiş bulunmaktadır.<sup>[3]</sup> Kimi yazarlar, bu yolun ‘dışa bağımlılığı azaltacağı’ görüşüne katılmamaktadır. Turgut’a göre, Türkiye’nin Rusya ile yapılan nükleer santral kurulması antlaşmasında, ‘nükleer santrali kurup işletecek’ Rus kuruluşların toplam payının yüzde 51’den az olmayacağı hükme bağlanmıştır. Bu projede kullanılacak teknoloji ve yakıt da dışarıdan sağlanacaktır.<sup>[4]</sup> İşeri ve Özen, böyle bir tercihin Rusya’ya olan enerji bağımlılığını artıracığını ifade etmektedir.<sup>[5]</sup>

Açıktır ki Türkiye’nin nükleer enerji üretmek amacıyla kurmaya çalıştığı iki nükleer enerji santralinden dolayı gelecekte nükleer korku tartışmalarının bir parçası olacağı düşünülmektedir. Türkiye’nin, ayrıca, sorunlu bir coğrafyada bulunması, özellikle nükleer silah tartışmalarının odağında yer alan İran’a komşu bulunması konuyu daha da önemli kılmaktadır.

Bu itibarla, uluslararası toplumun en önemli sorunlarından olan nükleer tehdit veya korkunun uluslararası toplum tarafından ortadan kaldırılması çabası ve başarı düzeyi bu makalede inceleme konusu yapılmıştır. Nihayet bu yaklaşım, biyolojik ve kimyasal yıkıcı silahların sorun boyutunu önemsememe şeklinde algılanmamalı, bir tercih olarak görülmelidir. Ayrıca, devletlerin nükleer enerji faaliyetleri, ekonomik değer olarak nükleer enerji üretimi ve kullanımı bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

---

## I. NÜKLEER FAALİYETLERİN TEHDİT BOYUTU

---

### 1. Ekonomik Bir Değer Olarak Nükleer Faaliyetler

Günümüz toplumları açısından nükleer enerji hem bir ekonomik değer hem de güç veya üstünlük aracı olarak görülmektedir. Bu itibarla nükleer enerji faaliyetlerinin niteliğinin ayırt edilmesi önem arz etmektedir.

Nükleer güç tehditinin boyutunu ortaya koyabilmek için, bir taraftan, nükleer güce ekonomik değer olarak sahip bulunma durumunun taşıdığı riskleri

---

[3] Mert Bilgin, Turkey’s Energy Strategy: What Difference Does It Make to Become an Energy Transit Corridor, Hub or Center?, UNISCI Discussion Papers No 23, May 2010, [The Research Unit on International Security and Cooperation (UNISCI), <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail?lng=en&id=19422>, erişim 27 Aralık 2012], s. 114; Avner Golov and Amos Yadlin, ‘A Nuclear Iran: The Spur to a Regional Arms Race?’, *Strategic Assessment*, Vol. 15(3), October 2012, s. 14.

[4] Nükhet Yılmaz Turgut, ‘Nükleer Enerjiye İhtiyatlı Yaklaşmak Zorunludur’, *Atılım Üniversitesi İz Dergisi*, Sayı 13, 2011, s. 59.

[5] Emre İşeri ve Cem Özen, ‘Türkiye’de Sürdürülebilir Enerji Politikaları Kapsamında Nükleer Enerjinin Konumu’, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 47, Ekim 2012, s. 162.

incelemek gerekir. Diğer taraftan, nükleer gücün silaha dönüştürülmesi, diğer bir ifadeyle nükleer enerji altyapısının kötüye kullanılması, tehdit aracı veya silah olarak kullanılmasını dikkatle incelemek gerekmektedir. Birinci durumun etkileri ikinci durumdaki kadar acımasız olmasa da, her iki durumda da insan hayatının, doğal hayatın ve insanlığın geleceğinin derinden etkilenmesi söz konusudur.

Yüksek ekonomik yararlar sağlayan nükleer enerji üretim ünitelerinde, bilhassa 28 Mart 1979 Three Mile Island, 26 Nisan 1986 Çernobil ve 11 Mart 2011 Fukuşima nükleer enerji santrallerinde gerçekleşen kazaların niteliği insanlığı 'nükleer'yi yeniden düşünmeye yönlendirmiş<sup>[6]</sup> olmakla birlikte, devletleri sahip buldukları nükleer enerji ünitelerini korumaktan veya yeni üniteler tesis etmekten vazgeçirememiştir.<sup>[7]</sup> Bu kazaların yenilenebilir enerji kaynaklarına doğru ulusal politika değişimlerine etkileri oldukça sınırlı kalmıştır: Güney Afrika, Belarus, Kazakistan ve Ukrayna gibi kimi ülkeler nükleer programlarını iptal etmişlerdir.<sup>[8]</sup> Fukuşima kazasından hemen sonra, kimi endüstriyel anlamda gelişmiş ülke kamuoyunda kazaların insan ve çevre sağlığına etkileri dikkate alınarak nükleer enerji ünitelerinin güvenliği konusunda yoğun tartışmalar yapılmakla birlikte, sadece Almanya 2022'ye kadar nükleer enerji üretim tesislerinin tamamını kapatma kararı almış bulunmaktadır.<sup>[9]</sup>

Şüphesiz nükleer ünitelerde gerçekleşen kazalar insanlığa ciddi zararlar vermekte ve eşsiz korkular yaşatmaktadır. Güvenlik düzeyi ne kadar yüksek olursa olsun nükleer enerji ünitelerinde muhtelif sebeplerle kazalar gerçekleşebilmekte ve etkileri yer ve zaman sınırı olmaksızın canlı hayatı imkânsız kılmaktadır.<sup>[10]</sup> Fukuşima kazasından sonra atmosfere sızan radyoaktif gaz İzlanda da bile tespit edilebilmiştir. On mil yakın çevresinde ise muhtemelen 150 yıl yaşanabilir bir

[6] Chirag Rathi, 'A Pause in the Growth of Nuclear Energy', *The Electricity Journal*, Vol. 24(6), July 2011, s. 48, 52.

[7] Richard E. Levy, 'International Law and the Chernobyl Accident: Reflections on an Important but Imperfect System', *Kansas Law Review*, Vol. 36, 1987, s. 81; Lincoln L. Davies, 'Beyond Fukushima: Disasters, Nuclear Energy, and Energy Law', *Brigham Young University Law Review*, Vol. 6, 2011, s. 1937-1938. Ayrıca, devletlerin nükleer enerji ve nükleer silah bağlamında mevcut durumları için bkz. The Nuclear Threat Initiative (NTI) [<http://www.nti.org/country-profiles/>, erişim 11 Ocak 2013]. Bilhassa Türkiye'nin nükleer enerji faaliyetleri için bkz. World Nuclear Association, Information Library, Nuclear Power in Turkey [<http://www.world-nuclear.org/info/Country-Profiles/Countries-T-Z/Turkey/#.Uado8IhrO9I>, erişim 27 Şubat 2013].

[8] Ruff, s. 10-11.

[9] Özellikle Fukuşima nükleer unite kazasından sonra ABD, Almanya ve Japonya'da yapılan tartışmalar hakkında bkz. Davies, s. 1948-1965. Ayrıca bkz. İşeri ve Özen, s. 165.

[10] Günümüze kadar gerçekleşmiş nükleer kazalar hakkında geniş bilgi için bkz. World Nuclear Association, Information Library, Safety and Security [<http://www.world-nuclear.org/info/Safety-and-Security/Safety-of-Plants/#.UaMfZohrO9I>, erişim 27 Şubat 2013].

hayat mümkün olmayacaktır.<sup>[11]</sup> Üzerinde ciddi tereddütler ve tartışmalar olsa da nükleer sistemlerle elektrik üretiminin taşıdığı yüksek risk potansiyeline rağmen devletlerce bitmeyen aksine artan enerji ihtiyacı, karbon emisyonunu azaltması, ekonomik olması gibi gerekçelerle tercih edilmektedir.<sup>[12]</sup> Örneğin, Türkiye Çernobil kazasının etkilerini bizzat tecrübe etmiş olmasına rağmen, Fukushima kazasından kısa bir süre sonra iki nükleer enerji üretim ünitesini hayata geçirmeye başlamış bulunmaktadır.

Nükleer enerji üretiminde reaktörlerin güvenliği ve radyoaktif atıkların çevre ve insan sağlığına zarar vermeyecek şekilde yönetimi de ciddi riskler taşımaktadır. Bu risklerin önlenmesi ve yönetimi ile radyoaktif malzemelerin güvenli şekilde taşınmasına ilişkin olarak, 1974 Denizde Can Güvenliğine İlişkin Uluslararası Sözleşme ile 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi kimi hükümlere yer vermekle birlikte, özellikle Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) öncülüğünde önemli uluslararası hukuk düzenlemeleri yapılmıştır.<sup>[13]</sup> Bizzat nükleer reaktörler 60 yıl faaliyet sonrası radyoaktif nitelikte atık kabul edilmektedir. Buna rağmen, devletler veya uluslararası toplum bu bakımdan tam bir güvenlik sağlayamamıştır. Dolayısıyla, nükleer enerji ünitelerinin işletilmesi ve atıklarının yönetimi hâlâ çevre ve insan sağlığı açısından belirsiz riskler barındırmaktadır.<sup>[14]</sup> Turgut çevresel felaket ve terörizm gibi kimi önemli risklere dikkat çekerek ihtiyatlı olunması, mevcut nükleer ünitelerden de güvenlik içinde tedrici olarak vazgeçilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.<sup>[15]</sup>

Şüphesiz, barışçıl amaçlı nükleer enerji faaliyetleri kendi başına insanlık için yarar ifade etmektedir. Ancak, nükleer enerji üretimi konusunda bilgi, malzeme ve uzmanlık, nükleer silah geliştirilmesine altyapı oluşturmaktadır. Bu yüzden, nükleer enerji faaliyeti nükleer silah ve korkuyla birlikte anılmakta ve uluslararası toplumun dikkat ekseninde bulunmaktadır.<sup>[16]</sup>

Son tahlilde, uluslararası rekabet ortamında ekonomik bir değer olarak kullanılmasında herhangi bir sakınca olmasa da, nükleer enerjinin bir güç aracı olarak kullanılması, yani silaha dönüştürülmesi mutlaka uluslararası toplumun kontrol etmesi gereken bir durumdur. Uluslararası barış düzeninin sağlanması ve korunması aynı zamanda endişe ve korkuların da ortadan kaldırılmasına bağlı bulunmaktadır. Bunun en etkin yolu işlevsel bir uluslararası hukuk düzeninin tesisidir.

[11] Davies, s. 1943, 1945.

[12] Turgut, s. 56; Palabıyık, Yavaş ve Aydın, s. 21; İşeri ve Özen, s. 175.

[13] Mohamed ElBaradei, Edwin Nwogugu and John Rames, 'International Law and Nuclear Energy: Overview of the Legal Framework', *IAEA Bulletin*, Vol. 3, 1995, s. 18-20.

[14] Turgut, s. 56-57; İşeri ve Özen, s. 166.

[15] Turgut, s. 56-59.

[16] ElBaradei, Nwogugu and Rames, s. 16.



## 2. Askerî ve Siyasi Güç Olarak Nükleer Faaliyetler

Batı'da 1939'da atom çekirdeğinin parçalanabilir olmasının ve büyük miktarda enerji açığa çıkarması özelliğinin anlaşılmasıyla Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Almanya öncülüğünde bu enerjinin silaha dönüştürülmesi süreci başlamıştır. Geliştirilen nükleer silahların 1945'de Japonya üzerinde kullanılmasıyla da süreç bir korku, endişe ve tehdit mecrasına girmiştir.<sup>[17]</sup>

Askerî üstünlük aracı olarak görülen nükleer silahlar, 'atomların parçalanması ve birleşmesi sonucunda ortaya çıkan çok yüksek miktardaki nükleer enerjiden faydalanılarak' üretilmektedir. 'Atom bombası, hidrojen bombası, serseri nükleerler' gibi farklı şekillerde olabilen bir nükleer silahın kullanılması hem patlama, ısı ve ışık etkisiyle hem de radyasyon yaymak suretiyle canlı hayatın ölümüne yol açmaktadır. Ayrıca, bu radyoaktivite uzun yıllar sürmekte, insan ve çevre için kalıcı sağlık problemlerine yol açmaktadır.<sup>[18]</sup> Daha açık bir ifadeyle, nükleer silah kullanımı, Hiroşima ve Nagazaki'nin bombalanmasından anlaşıldığı üzere, sadece insanları yok etmemekte, ayrıca çevreyi, biyolojik hayatı<sup>[19]</sup> ve hatta insanlık değerlerini yok etmektedir.

Nükleer korku veya tehdit, bir dönem uluslararası toplumu ABD ve Sovyetler Birliği (Rusya) liderliğinde iki kutuplu hale getirmiş ve iki kutup arasındaki rekabet ortamında askerî güç aracı olarak nükleer silahlar daha da geliştirilmiştir.<sup>[20]</sup> Günümüzde nükleer silahların yüzde 95'ine ABD ve Rusya sahip bulunmaktadır. Çin, Fransa, Hindistan, İsrail, Pakistan ve İngiltere'nin de nükleer silahlara sahip olduğu bilinmektedir. Güney Kore, Japonya ve Tayvan sahip olma yolunda ilerlemektedir. Fakat yoğun tartışma bu silahları elde etmeye çalışan İran ve Kuzey Kore üzerinde yapılmaktadır.<sup>[21]</sup>

Bir anlayışa göre, nükleer silahlar pek çok açıdan uluslararası barış ve güvenlik düzenine tehdit olarak görülmektedir. Nükleer silaha sahip olan devletlerin bu silahları kullanmaları veya teröristlere transferleri en başlıca tehdit durumunu oluşturmaktadır. Ayrıca, İran örneğinde olduğu gibi, bir devletin nükleer askeri

[17] Ali Çoban, 'Türkiye'nin Enerji Meselesi, Alternatif Enerji Kaynakları ve Nükleer Enerji', *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Stratejik Araştırma Dergisi*, Sayı 1, Şubat 2007, s. 6.

[18] Ayşe Nur Tütüncü, 'Nükleer Silahların Kullanımının Yasaklanması Sorunu', *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 2004, s. 10-11.

[19] Ruff, s. 9-10; John Scales Avery, 'Flaws in the Concept of Nuclear Deterrence', *Cadmus Journal*, Vol. 1(4), April 2012, s. 91.

[20] Lippman, s. 185-190; Christopher C. Joyner, 'Countering Nuclear Terrorism: A Conventional Response', *The European Journal of International Law*, Vol. 18(2), 2007, s. 233-234.

[21] Graham Allison, 'How to Stop Nuclear Terror', *Foreign Affairs*, Vol. 83(1), January-February 2004, s. 65, 68, 70, 72; Tütüncü, s. 16; Morse Tan, 'The North Korean Nuclear Crisis: Past Failures, Present Solutions', *Saint Louis University Law Journal*, Vol. 50, 2006, ss. 517-554; Joyner, s. 234.

güce kavuşması bir taraftan silahsızlanma rejimini zayıflatırken, diğer taraftan da bölgesinde silahlanma yarışına sebep olacağı ileri sürülmektedir. Başka bir anlayışa göre ise, nükleer askeri güce sahip bir İran'ın bölgesel güç Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye bakımından bir denge oluşturacağı savunulmaktadır.<sup>[22]</sup> Kuşkusuz bir şekilde kabul edilmelidir ki bölgenin bu anlamda bir silahlanma yarışına girmesi evrensel barış ve güvenliğe ürkütücü boyutta bir tehdit olduğu kadar bir bütün olarak insanlığa karşı adil olmayan ve telafisi güç sonuçlara yol açacaktır. Örneğin, sadece Suudi Arabistan'ın 2010'da karar verdiği nükleer üniteler tesisine harcanacak muhtemel 100 milyar dolar paranın<sup>[23]</sup> kendi halkının sosyal ve ekonomik hayat standartlarının yükseltilmesi amacıyla harcanması veya daha ideal anlamda yeryüzünde açlıkla yüz yüze yaşayan insanlar için harcanabileceği düşünüldüğünde, silahlanma yarışının yeryüzünde adalet ve barış dengesini ne ölçüde bozduğu kolayca tahmin edilebilir.

Literatürde teröristlerce nükleer silahlara ulaşılması veya nükleer ünitelere saldırılması risklerine dikkat çekilmektedir.<sup>[24]</sup> Özellikle, ABD'de gerçekleştirilen 11 Eylül 2001 saldırılarına vurgu yapılarak, günümüzde nükleer silah kullanma potansiyeli, devletlerden öte, teröristlerce nükleer bir saldırıda bulunulması daha muhtemel görülmektedir.<sup>[25]</sup>

Nükleer terörizm veya tehdit ancak nükleer silahlardan veya malzemelerden arındırılmış bir dünyada ortadan kaldırılabilir.<sup>[26]</sup> Söz konusu nükleer terörizm ancak uluslararası gerçek işbirliğiyle önlenabilir. Bu işbirliği bilgi paylaşımı ve ulusal politikaların uluslararası çabalarla koordineli yürütülmesi ve bağlayıcı hukuki düzenlemeler temelinde mümkün olabilir.<sup>[27]</sup>

[22] Golov and Yadlin, s. 7. İran'ın nükleer güç çabası ve özellikle Türkiye'ye etkileri konusunda bkz. Fikret Birdişli, 'İran'ın Nükleer Teknoloji Politikası ve Türkiye İçin Yaratacağı Sonuçlar', *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 15, Haziran 2012, ss. 33-53; Mahmut Akpınar, 'İran'ın Nükleer Gücü Kime Tehdit?', 5 Mayıs 2013 [<http://www.mahmutakpinar.com/iranin-nukleer-gucu-kime-tehdit.html>, erişim 7 Mayıs 2013].

[23] Golov and Yadlin, s. 9.

[24] Tütüncü, s. 9; George P. Shultz, William J. Perry, Henry A. Kissinger, and Sam Nunn, 'Toward a Nuclear-Free World', *Wall Street Journal*, 15 January 2008; Turgut, s. 56-59; Avery, s. 87, 90.

[25] John J. Klein, 'Deterring and Dissuading Nuclear Terrorism', *Journal of Strategic Security*, Vol. 5(1), Spring 2012, s. 15-16.

[26] Allison, s. 69, 72.

[27] Joyner, s. 229.

## II. ASKERİ VE SİYASİ GÜÇ OLARAK NÜKLEER FAALİYETLERE İLİŞKİN ULUSLARARASI HUKUKİ REJİM

### 1. Genel Olarak

1950 ve 1960'larda ABD nükleer strateji doktrinine göre, kısa vadeli amaçlarla, belirli bir coğrafyada ve bir savaşla sınırlı olarak nükleer silah kullanımı uygun görülmüştür. Sovyet tehditi üzerine temellendirilen bu doktrine göre nükleer silah son çare silahı olarak kabul görmüştür.<sup>[28]</sup>

ABD Savunma Bakanlığı, 2010 Nükleer Durum Raporu'nda, sahip bulunduğu nükleer silahların temel rolünün kendisine, dost ülkelere ve işbirliği halindeki ülkelere yapılabilecek bir saldırının caydırılması olarak ifade edilmiştir.<sup>[29]</sup> Fakat, böyle bir gerekçe terörist saldırılar için geçerli görülmemektedir. Diğer bir ifadeyle, nükleer silahların varlığı terörizmi caydırmamakta veya önleyememektedir.<sup>[30]</sup> Nükleer caydırıcılık kavramı altında nükleer güce dayanılması durumu, er veya geç, doğrudan veya dolaylı olarak, devletin veya devlet-dışı terörizm hareketleriyle sonuçlanması muhtemeldir.<sup>[31]</sup>

Literatürde yaygın olarak kabul gören bir görüşe göre, uluslararası hukukta yasaklanmamış olan şey hukuki kabul edilmektedir.<sup>[32]</sup> Diğer yaygın bir görüşe göre, nükleer silah kullanımı uluslararası insan hakları hukukuna ve bir bütün olarak uluslararası hukuka aykırı kabul edilmektedir. Zira, nükleer silah kullanımı sonucu doğacak etkiler bizzat insanın inkârı anlamına gelmektedir.<sup>[33]</sup> Nükleer tehlike ve risklerin tamamıyla ortadan kaldırılması ancak nükleer silahların kayıtsız ve şartsız bir şekilde uluslararası hukuk tarafından yasaklanmasıyla ve uluslararası toplum tarafından tamamen ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilir.<sup>[34]</sup> Bu farklı görüşlerden anlaşıldığı üzere, nükleer silah üretimi, test edilmesi, bir tehdit aracı olarak kullanılması veya doğrudan kullanılmak üzere sahip bulunulmasını önleyici bir uluslararası hukuk düzeninin tesisi kaçınılmaz görülmektedir. Bu düzen, evrensel barış ve güvenliği temelinden yıkan kimyasal veya biyolojik silahlar gibi yıkıcı silahlar bağlamında da düşünülmelidir.

[28] Lippman, s. 186.

[29] United States Department of Defence, Nuclear Posture Review Report, 6 April 2010 [<http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20Nuclear%20Posture%20Review%20Report.pdf>, erişim 10 Mart 2013].

[30] Klein, s. 17-18.

[31] John Burroughs, 'How Reliance on Nuclear Weapons Erodes and Distorts International Law and Global Order', *Cadmus Journal*, Vol. 1(5), October 2012, s. 150.

[32] Lippman, s. 214-216.

[33] Lippman, s. 227-228; Winston P. Nagan, 'Simulated ICJ Judgment: Revisiting the Lawfulness of the Threat or Use of Nuclear Weapons', *Cadmus Journal*, Vol. 1(4), April 2012, s. 113.

[34] Tütüncü, s. 12.

Şüphesiz böyle bir hukuk sisteminin evrensel düzeyde etkin yargı yetkisi ve kapasitesi bulunmalıdır.

Hatırlanmalıdır ki, Birleşmiş Milletler Antlaşması (BMA) ile evrensel düzeyde bir barış ve güvenlik sistemi öngörülmektedir. Bu sisteme göre, bütün Birleşmiş Milletler (BM) üyesi devletler uluslararası uyuşmazlıkları uluslararası barış, güvenlik ve adalete zarar vermeyecek şekilde barışçıl yollardan çözmek durumundadırlar (m. 2(3)). Ayrıca, bütün devletler uluslararası ilişkilerinde BM'in amaçlarına aykırı bir şekilde herhangi bir devletin ülkesel bütünlüğüne veya siyasal bağımsızlığına karşı güç kullanma veya güç kullanma tehdidinde bulunmaktan kaçınmak durumundadır (m. 2(4)). Savaşları önlemek için bir uluslararası güvenlik mekanizması olarak nükleer güç bulundurulması veya kullanılması anlayışı BMA'nin öngördüğü dünyadan çok uzaktır.<sup>[35]</sup>

Şu halde, günümüzde hiçbir şart altında nükleer silah kullanımı meşru görülmemelidir. İdeal anlamda, askerî bir güç göstergesi olarak nükleer silaha sahip bulunmak, barışçıl amaçlarla da olsa nükleer silah geliştirilmesi kabul görmemelidir. Çünkü, bugünkü otoritelerin barışçıl amaçlarla nükleer güce sahip bulunması, yarınki otoritelerin bu gücü başka amaçlarla kullanmayacağını garantisi olamaz.

## 2. Önemli Uluslararası Belgeler

Nükleer silahların yasaklanması, bulundurulması ve kullanılmasının cezalandırılması uzun süredir uluslararası kuruluşların, devletlerin politikalarında ve akademisyenlerin çalışmalarında esaslı yer almaktadır. Özellikle, insanlığın 1945'de tecrübe ettiği nükleer acı ve yıkımın bir kez daha yaşanmaması adına uluslararası toplumun çabaları kapsamında pek çok düzenleme yapılmış bulunmaktadır.<sup>[36]</sup> Bu düzenlemeler uluslararası kuruluşların, devletlerin ve uluslararası kamuoyunun katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

[35] Burroughs, s. 151.

[36] Bu bağlamda kimi önemli düzenlemeler için bkz. The Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America 1967 (the Treaty of Tlatelolco), signed at Mexico City on 14 February 1967, and entered into force on 22 April 1968 [<http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/latin1.html>]; The Antarctic Treaty 1959, signed in Washington on 1 December 1959, and entered into force in 1961 [[http://www.ats.aq/documents/ats/treaty\\_original.pdf](http://www.ats.aq/documents/ats/treaty_original.pdf)]; The Treaty on the Prohibition of the Emplacement of Nuclear Weapons and Other Weapons of Mass Destruction on the Sea-bed and the Ocean Floor and in the Subsoil Thereof (Seabed Treaty), opened for signature at London, Moscow and Washington on 11 February 1971, and entered into force on 18 May 1972 [<http://www.un-documents.net/seabed.htm>]; The Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, Including the Moon and Other Celestial Bodies (the Outer Space Treaty), opened for signature at London, Moscow and Washington on 27 January 1967, and entered into force on 10 October 1967 [<http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/tos/tos.html>, erişim 25

Kuşkusuz, uluslararası hukuk, uluslararası hukuk belgeleri yanında bu belgelerle kurulan kuruluşların karar ve hatta görüşlerini de kapsayan bir bütünü oluşturmaktadır. Uluslararası hukukun ve kurumların meşruluğu ve etkinliği bu bütünlükten kaynaklanmaktadır. Şu halde, uluslararası hukuk bağlamında konuyu *uluslararası kuruluşların çabaları* ve bu çabalar sonucu yapılmış bulunan *uluslararası hukuk düzenlemeleri* şeklinde iki ayrımda incelemekte fayda vardır:

Söz konusu çabalarda etkin kuruluşların birincisi BM Genel Kurulu'dur. BM Genel Kurulu, nükleer silah kullanımının BM'in ruhuna, amaçlarına ve hukukuna aykırı ve BMA'nın doğrudan bir ihlali olduğunu bildirmektedir.<sup>[37]</sup>

İkincisi, BM İnsan Hakları Komitesi (yeni adıyla BM İnsan Hakları Konseyi)'dir. BM İnsan Hakları Komitesi'ne göre, nükleer silahların sadece bir savaş durumunda kullanılması değil, ayrıca nükleer silahlar veya diğer yapıları insandan kaynaklanan veya mekanik bir sebeple de tehlike ve tehdit potansiyeli taşımaktadır. Bu yüzden nükleer silahlara sahip olunması, üretilmesi, test edilmesi veya kullanılması yasaklanmalıdır ve insanlığa karşı suç kabul edilmelidir.<sup>[38]</sup>

Zira, bir bütün olarak uluslararası toplum çabalarının pozitif hukuka geçişi, başta uluslararası insan hakları hukuku belgeleriyle olmuştur. Uluslararası insan hakları hukukunun temel belgeleri kesin ve net bir şekilde her insanın hayat hakkını birincil derecede koruma altına almaktadırlar.<sup>[39]</sup> Ülke sınırları gözetilmeksizin bütün insanlara tanınan hayat hakkı bütün hak ve özgürlüklerin temelini oluşturmaktadır. Bu hükümlere göre, her devletin yargı yetkisi içinde bulunan her insanın hayat hakkını korumak ve hayat hakkına karşı muhtemel tehlikeleri önlemek yükümlülüğü bulunmaktadır.

Üçüncüsü, Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'dır. UAD, nükleer silah kullanılması veya kullanma tehdidinde bulunulmasının hukukiliği üzerine

Aralık 2012]. Bu sonuncu antlaşma, 20. yüzyılın ikinci yarısında BM Genel Kurulu'na yapılmış en önemli uluslararası hukuk düzenlemesidir. Bu antlaşma uzay ve gezegenlere ilişkin hukuki rejimin çerçevesini oluşturmakta, uzay faaliyetlerinin uluslararası esaslarını düzenlemektedir. Bkz. United Nations, General Assembly Resolution 2222 (XXI), 19 December 1966 [<http://www.un.org/documents/ga/res/21/ares21.htm>, erişim 7 Nisan 2013].

[37] United Nations, General Assembly Resolution A/RES/1653 (XVI), Declaration on the Prohibition of the Use of Nuclear and Thermo-nuclear Weapons, 24 November 1961 [[http://www.un.org/documents/instruments/docs\\_en.asp?type=declarat](http://www.un.org/documents/instruments/docs_en.asp?type=declarat), erişim 13 Nisan 2013].

[38] United Nations, Human Rights Committee (HRC), CCPR General Comment No. 14: Article 6 (Right to Life) Nuclear Weapons and the Right to Life, 9 November 1984 [<http://www.refworld.org/docid/453883f911.html>, erişim 26 Şubat 2013].

[39] Evrensel İnsan Hakları Bildirisi (m. 3), Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (m. 6), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (m. 2), Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi (m. 4), Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (m. 4) uluslararası insan hakları hukuku belgelerinin başlıcalarıdır.

bildirdiği görüşünde, nükleer silah kullanılması veya kullanma tehdidinde bulunulmasının silahlı çatışmalara uygulanabilir uluslararası hukuk kurallarına, özellikle insancıl hukukun kurallarına genel olarak aykırı olduğunu açıkça ifade etmiştir. UAD, ayrıca, nükleer silahların yasaklanmasını bütün devletlerin hukuki bir yükümlülüğü olarak ifade etmiştir.<sup>[40]</sup> BMA'nın güç kullanımına ilişkin 2. maddesi 4. fıkrası ve 51. maddesi hükümleri herhangi bir spesifik silaha değil genel olarak güç kullanılmasına ilişkin bulunmaktadır. Dolayısıyla, nükleer silahların kullanılması veya kullanma tehdidinde bulunulması da bu kapsamdadır. Bununla birlikte, uluslararası hukukta açıkça ifade edilmiş bu anlamda hüküm bulunmamasına dayanarak, mutlak bir kendi kendini savunma (meşru müdafaa) durumunda bir devletin nükleer silah kullanmasının veya kullanma tehdidinde bulunmasının hukukiliği veya hukuka aykırılığı konusunda tereddüt etmiştir. Son tahlilde, devletin iyi niyetle hareket ederek bütün yönleriyle nükleer silahsızlanmada inisiyatif alması, uluslararası etkin kontrolü altına almak için müzakerelerde bulunması yükümlülüğü açıktır.<sup>[41]</sup>

UAD, uluslararası insancıl hukukun temel bir kuralını, yani 'devlet hiçbir zaman sivilleri saldırıya konu yapmamalıdır ve dolayısıyla asla askerî ve sivil hedefler arasında ayırım yapmaya elverişli olmayan silahları kullanmamalıdır' ilkesini ifade etmiştir.<sup>[42]</sup> Bu esas UAD'nı nükleer silahların genel olarak uluslararası hukuka aykırılığı sonucuna götürmüştür. Fakat, nükleer silahlara sahip devletler UAD'nın ne ulaştığı sonucu ne de bu kuralı kabul etmişlerdir. Sonuçta, kimi devletler (ABD, Hindistan, İsrail ve Pakistan) Cenova Sözleşmesi'ne Ek 1 Nolu Protokole katılmamışlardır. Kimi devletler de (ABD, Çin, İsrail, Hindistan, Kuzey Kore, Pakistan ve Rusya) 1998 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü (UCMS)'ne katılmamışlardır.<sup>[43]</sup>

Dördüncüsü, diğer çabalar şeklinde ifade edilebilir. Örneğin, bir sivil inisiyatifle kabul edilen 2011 Vancouver Bildirisi (The Vancouver Declaration), nükleer silahların kontrol edilemez etkileri sebebiyle, uluslararası insancıl hukukun ve bir bütün olarak uluslararası hukukun sivilleri, tarafsız devletleri ve çatışma alanları çevresini koruyan hükümleri karşısında kullanılmayacağını ifade etmektedir. Zira, geniş bir şekilde 1949 Cenova Sözleşmeleri Hukuku

[40] International Court of Justice, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 8 July 1996, para 105 [<http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>, erişim 18 Ocak 2013].

[41] International Court of Justice, Advisory Opinion, para 105(2)(E). Ayrıca, uluslararası hukukun devlete meşru müdafaa hakkını tanıması, bunun nükleer silahla yapılabileceği anlamına gelmemektedir. Bkz. Nagan, s. 110-111.

[42] International Court of Justice, Advisory Opinion, para 78.

[43] Burroughs, s. 153-154.

ve UCMS'nde hüküm altına alınan çatışmayan tarafların her koşulda dokunulmazlığı, sivil bir topluluğa yapılan bir saldırıyı *insanlığa karşı bir suç* olarak kabul etmektedir.<sup>[44]</sup>

Uluslararası hukuk düzenlemelerine gelince iki temel belge dikkat çekmektedir: *Nükleer Silahların Yaygınlaştırılmamasına İlişkin Sözleşme* (NSYİS)<sup>[45]</sup> ve *Nükleer Terörizmin Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme* (NTÖUS)<sup>[46]</sup>.

NSYİS, taraf devletlere nükleer enerji alanında araştırma, üretme ve barışçıl amaçlarla kullanma hakkı vermektedir (m. IV). Bu önemli uluslararası sözleşme, nükleer silahların ve teknolojisinin yayılmasının önlenmesini, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılması konusunda uluslararası işbirliğini teşvik, nihayet genel ve tam olarak nükleer silahsızlanmayı amaçlamaktadır. Bu sözleşme nükleer silahlara sahip devletlerce de silahsızlanma amacına yönelik olarak yapılan bağlayıcı katkıları ifade eden *tek* çok-taraflı bir belgedir.

İkinci önemli uluslararası hukuk belgesi, *Nükleer Terörizmin Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme* (NTÖUS)'dir. Bu sözleşmenin başlangıcında 'nükleer terörizmin insanlık için en ağır ve acı sonuçlara yol açabileceği ve bu anlamda uluslararası barışa ve güvenliğe tehdit oluşturduğu; mevcut uluslararası hukuk düzenlemelerinin teröristlerce nükleer yapılara saldırılarını veya nükleer silah

[44] Söz konusu bildiri, The Simons Foundation ve International Association of Lawyers Against Nuclear Arms inisiyatifinde düzenlenen *Humanitarian Law, Human Security: The Emerging Framework for the Non-Use and Elimination of Nuclear Weapons* konulu konferansında ilan edilmiştir (10-11 February 2011, Vancouver, Canada). Kimi avukat, hakim, diplomat, akademisyen, parlamenter, bireyler ve sivil toplum örgütlerinin katıldığı bildiri için bkz. Vancouver Declaration: Law's Imperative for the Urgent Achievement of a Nuclear-Weapon-Free World, [<http://www.thesimonsfoundation.ca/resources/vancouver-declaration-law%E2%80%99s-imperative-urgent-achievement-nuclear-weapon-free-world>], erişim 17 Nisan 2013].

[45] Türkiye'nin 28 Ocak 1969 tarihinde taraf olduğu Sözleşme için bkz. United Nations, Office for Disarmament Affairs, Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, opened for signature on 1 July 1968, and entered into force on 5 March 1970 [<http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT.shtml>], erişim 29 Ocak 2013]. Buna ilişkin BM kararları için bkz. United Nations, General Assembly Resolutions A/RES/56/24 (2001) 10 January 2002 [[http://www.un.org/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=A/RES/56/24](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/56/24)]; United Nations, General Assembly Resolutions A/RES/61/70 (2006) 3 January 2007 [[http://www.un.org/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=A/RES/61/70](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/61/70)]; United Nations, General Assembly Resolutions A/RES/66/33 (2011) 12 January 2012 [[http://www.un.org/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=A/RES/66/33](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/66/33)], erişim 19 Nisan 2013].

[46] United Nations, General Assembly Resolution A/RES/59/290 (15 April 2005), on the International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, New York, 13 April 2005, opened for signature on 14 September 2005, and entered into force on 7 July 2007 [<http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/icsant/icsant.html>], erişim 17 Nisan 2013]. Bu sözleşmeyi, Türkiye, 14 Eylül 2005 tarihinde imzalamış ve 24 Eylül 2012 tarihinde onaylamış bulunmaktadır [[http://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?&src=UNTSO&mtsg\\_no=XVIII-15&chapter=18&Temp=mtsg3&lan\\_g=en#Participants](http://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?&src=UNTSO&mtsg_no=XVIII-15&chapter=18&Temp=mtsg3&lan_g=en#Participants)], erişim 22 Nisan 2013].

kullanmalarını yeterli düzeyde önleyici ve etkin bulunmadığı; nükleer terörist hareketleri önleme, soruşturma ve suçluların cezalandırılması konusunda etkin ve pratik önlemler alma ve uygulama konusunda uluslararası işbirliğinin acil gerekliliği' vurgulanmaktadır.

Bu anlayış itibarıyla NTÖUS, nükleer terörizmi yeni *bir uluslararası suç* olarak tanımlamaktadır. Bu sözleşmenin 2. maddesi hükmü, bireyler tarafından işlenebilecek nükleer terörizm hareketlerini listelemektedir. Bu tanıma göre, bir kişinin hukuka aykırı ve iradî bir şekilde radyoaktif malzeme veya araçları buldurması ve iradî olarak insan öldürme veya zarar verme, ya da çevreye zarar verme amacını taşıması uluslararası bir suç oluşturmaktadır (m. 2). Bir kişinin radyoaktif maddelerin yayılması, insana ve çevreye zarar vermesi amacıyla nükleer bir yapıya zarar vermesi, zarar verme tehdidinde bulunması veya güç kullanmak suretiyle hukuka aykırı şekilde herhangi bir nükleer malzeme, araç veya yapı buldurması da aynı suçu oluşturmaktadır (m. 2(1-3)). Bu suçun bireysel veya örgüt olarak işlenmiş olması fark oluşturmamaktadır (m. 2(4)). Diğer bir ifadeyle, bir kişinin nükleer malzemeleri hukuka aykırı şekilde elde etmesi, nükleer bir yapıya zarar vermesi veya bu hareketlerin plânlanmasında yer alması halinde nükleer terörizm hareketinde bulunmaktadır; dolayısıyla nükleer terörizm suçunu işlemiş olmaktadır. Özetle, uluslararası ceza hukukunda yer alan uluslararası suçlara<sup>[47]</sup>, bu sözleşmeyle *nükleer terörizm suçu* eklenmiş bulunmaktadır.

İnsanlığa karşı ağır bir suç niteliği taşıması itibarıyla nükleer terörizm suçu ve suçluları, *evrensel yargı yetkisi ilkesi* gereği evrensel düzeyde takip ve kovuşturmaya tâbidirler. Diğer bir ifadeyle, devletler ülkeleri dışında da bu suçluları tabiiyetlerine bakmaksızın insanlık adına takip, tutuklama ve kovuşturma yetkisine sahip bulunmaktadırlar. Zira, uluslararası hukukun önemli hükümlerine göre, nükleer terörizm hareketleri devletlerin evrensel çıkarlarına aykırı ve bu suçları işleyenler insanlık düşmanı addedilmektedirler. Bu yüzden nükleer terörizm hareketleri uluslararası suçlardan kabul edilmekte ve bu suçlar bakımından evrensel yargı yetkisi ilkesi uygulanmaktadır.<sup>[48]</sup> Bununla birlikte, devletler bu sözleşmeyle üstlendikleri yükümlülüklerini devletlerin 'egemen eşitliği', 'ülkesel bütünlüğü' ve 'içişlerine karışmama' ilkeleri çerçevesinde yürütmek durumundadırlar (m. 21).

Genel olarak uluslararası terörizmle mücadele yapısını güçlendiren bu sözleşme, devletlere *uluslararası işbirliği ve yardımlaşmayı*, özellikle yargılanmak

[47] Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisinde bulunan uluslararası suçlar, esas itibarıyla soykırım suçu, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve tecavüz/saldırı suçları (UCMS, m. 5). Bu suçların unsurları de detaylı şekilde belirlenmiştir (UCMS m. 6-8).

[48] Joyner, s. 237-238.



üzere nükleer terörizm suçlularını sınır-dışı etme sorumluluğunu yüklemektedir (m. 13).

Ne var ki, uluslararası toplum sadece terörist grupları değil, bununla birlikte, yeryüzünün her bir parçasını nükleer silahlardan arındırmalıdır. Çünkü, Hiroşima ve Nagazaki'ye nükleer bombayı teröristler değil bizzat devlet atmıştı. Her silah gibi nükleer silah da kötüye kullanılma veya kötü amaçla kullanmak isteyen ellere geçme potansiyeline sahiptir. Her ne kadar barışçıl nükleer malzemelerin korunması, transferi veya depolanması UAEK'nca belirli güvenlik standartlarına<sup>[49]</sup> bağlanmışsa da, kimin elinde bulunursa bulunsun bu silahlara teröristlerce ulaşılması mümkündür. Yeryüzünde bir yerlerde var olan silaha ulaşmak veya bunları ticaret konusu yapmak pek çok suç örgütünün tercihi olabilir.<sup>[50]</sup> Açıktır ki uluslararası toplum nükleer faaliyetleri kişiler için yasaklamakla yetinmemelidir. Şu halde, nükleer faaliyetlere ilişkin suç tanımlamasında devlet veya devlet-dışı aktörlerce nükleer silah bulundurulması veya herhangi bir şekilde kullanılmasının suç kabul edilmesi gerekmektedir.

Nitekim, Joyner nükleer güç reaktörlerinin tam olarak korunması ihtiyacı, terörist grupların nükleer silah yapabilme veya elde edebilme potansiyeli gibi nükleer terörizm risklerine dikkat çekmektedir.<sup>[51]</sup> Zira, çoğunluğu yeterli güvenlik ve koruma altında olmaksızın 120,000 nükleer silahın varlığı tahmin edilmektedir.<sup>[52]</sup>

Nükleer silahlara sahip devletler, bu güç araçlarını kaybetmek istememektedirler. Bu bakımdan, örneğin, BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi beş devlet bu silahlara sahiptir. Bu devletlerin nükleer silahların azaltılması veya yasaklanması yaklaşımı, esas itibarıyla, öteki devletlerin bu silahları geliştirmemeleri veya sahip olmamaları şeklindedir. Bu çifte standart durum hem bu devletlerin nükleer silahların yasaklanması veya azaltılması çabalarında inandırıcılığını hem

[49] Barışçıl amaçlar için kullanılan nükleer malzemelere ilişkin olarak bkz. The International Atomic Energy Agency, The Convention on the Physical Protection of Nuclear Material, opened for signature on 3 March 1980, and entered into force on 8 February 1987 [http://www-ns.iaea.org/conventions/physical-protection.asp?s=6&l=42, erişim 21 Nisan 2013]. Ayrıca bkz. The International Atomic Energy Agency, General Conference, Nuclear Security–Measures to Protect Against Nuclear Terrorism, Progress Report and Nuclear Security Plan for 2006-2009, 23 September 2005 [http://www.iaea.org/About/Policy/GC/GC49/Documents/gc49-17.pdf, erişim 25 Şubat 2013]. Avrupa Birliği'nde bölgesel düzeyde nükleer silahların yaygınlaştırılmasına karşı ve güvenliği için kimi stratejiler ve politikalar yürütmekte, hukuki düzenlemelerde bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. The Council of the European Union, The EU Strategy against Proliferation of Weapons of Mass Destruction, Brussels, 10 December 2003; Ana Stanič, 'EU Law on Nuclear Safety', *Journal of Energy & Natural Resources Law*, Vol. 28(1), 2010, ss. 145-158.

[50] Allison, s. 65, 73; Avery, s. 90, Klein, s. 15-17.

[51] Joyner, s. 227-228. Ayrıca bkz. Tütüncü, s. 16.

[52] Klein, s. 16.

de genel olarak uluslararası çabaların etkinliğini zayıflatmaktadır.<sup>[53]</sup> Buna ek olarak, kimi devletlerin nükleer silahlara sahip bulunurken, bunu muhtemel bir savaşı önleme gerekçesine dayandırarak diğer devletlerin sahip bulunmaması yönündeki tutumları uluslararası insancıl hukukun ve uluslararası ceza hukukunun başlıca belgelerini (Cenova Sözleşmesi'ne Ek 1 Nolu 1977 Protokolü ve UCMS)<sup>[54]</sup> şekillendirmiş bulunmaktadır.<sup>[55]</sup> Nitekim, zehir, zehirli gaz ve patlayıcı mermi kullanma UCMS'nde savaş suçu kabul edilirken, nükleer silahlar kabul edilmemektedir. Biyolojik ve kimyasal silahlar bakımından da durum açık değildir.<sup>[56]</sup>

Vurgulamak gerekir ki nükleer silahların yasaklanması, ABD'de G. W. Bush yönetimi anlayışında olduğu gibi, teröristler için yasaklanması<sup>[57]</sup> şeklinde anlaşılmalıdır. Ne var ki bu anlayış BM tarafından yürürlüğe konulan NTÖUS'ye yansımış bulunmaktadır. NTÖUS'nin 4. maddesi 4. fıkrası hükmünde, 'bu sözleşme hiçbir şekilde devletlerce nükleer silahların kullanılmasının veya kullanma tehdidinin hukukiliği konusunu düzenlememekte veya bu şekilde yorumlanamaz' ifadesi bulunmaktadır.

NTÖUS'nin 18. maddesi hükmü, devletlere *sadece barışçıl amaçlarla* sahip olmak ve kullanmak üzere radyoaktif malzemelere, araçlara ve nükleer yapılarla sahip olma *tekeli* sağlamaktadır. Ne var ki alan, yer ve zaman bakımından etkileri dikkate alındığında nükleer silah kullanımının devlete özgülenmesi hiçbir şart altında haklı ve meşru görülemez. Devlet aygıtı, bir terörist örgütten daha kötü şekilde insanlığa karşı suçları işleyebilmiştir. Bunun klâsik örneğini burada ifade etmek gerekirse, Avrupa'da demokratik bir yoldan 1933'de iktidara gelen Hitler rejiminin uygulamaları bütün insanlık tarafından en acı şekilde tecrübe edilmiştir. Açıkça görülmektedir ki bu sözleşme, teröristlerin nükleer silahlara erişimini önlemeye yönelik olarak uluslararası işbirliğini öngörmektedir. Nükleer teknolojinin ve radyoaktif araçların devlet-dışı aktörlerce bulundurulması, kullanılması veya kullanma tehdidinde bulunulmasını yasaklamakta ve cezalandırmaktadır.

Terörizm kavramı konusunda günümüze kadar uluslararası bir konsensus bulunmaması gerçeği bu sözleşmenin etkinliğini zayıflatıcı nitelikte değerlendirilmektedir. Kaldı ki bu sözleşme de herhangi bir terörizm kavramı

[53] Jo and Gartzke, s. 171.

[54] Bkz. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977 [<http://www.icrc.org/ihl/INTRO/470>]; Rome Statute of the International Criminal Court, done at Rome on 17 July 1998, and entered into force on 1 July 2002 [<http://untreaty.un.org/cod/icc/index.html>, erişim 27 Nisan 2013].

[55] Burroughs, s. 151-152.

[56] Burroughs, s. 153-154.

[57] Allison, s. 64-65.

içermemektedir.<sup>[58]</sup> Bu sözleşmenin başarılı olması devletlerin etkin işbirliği düzeyine bağlı bulunmaktadır. Bu anlamda bir başarı en azından nükleer silahların terörist amaçlarla tehdit olma potansiyelini azaltabilir. Şüphesiz uluslararası toplumun bu çabaları gereklidir ve başarılı olmalıdır. Fakat, bu çabaların genel bir güven ortamı oluşturabilmesi için genel bir önleme, yasaklama ve cezalandırma sisteminin tesisiyle sonuçlanması gerekmektedir.

### III. Devletlerin Uluslararası Yükümlülükleri

Yukarıda anılan nükleer silah kullanımı veya nükleer enerji ünitelerinde gerçekleşen kazaların sonuçları ve etkileri hem akademisyenler hem de devletler tarafından tartışılmış ve sonuçta bir bütün olarak uluslararası toplumu bağlayıcı bir hukuk düzeni kurulması yönünde harekete geçirmiştir.<sup>[59]</sup> Bu kapsamda devletlerin bireysel olarak ulusal düzeyde ve kolektif olarak uluslararası düzeyde, sayılı olmasa da, birtakım siyasi ve hukuki yükümlülükleri bulunmaktadır:

*Uluslararası düzenlemelere uyma yükümlülüğü:* Devletler şüphesiz bir şekilde uluslararası toplumun ortak çabasıyla yapılmış bulunan düzenlemelere uyma, iç hukuk ve politikalarını bu bağlamda düzeltme yükümlülüğü altındadır. Örneğin, nükleer gücün barışçıl amaçlarla kullanımını sağlamak üzere kurulan UAEEK, araştırma, bilgi paylaşımı, teknik yardım sağlama, nükleer gücün barışçıl amaçla da olsa askerî kullanımının önlenmesi, sağlık ve güvenlik standartlarını sağlamakla görevlendirilmiştir.<sup>[60]</sup> Sağlanan bu standartlar devletler için hukuki bağlayıcı nitelikte olmasa da ulusal hukuk düzenlemelerine önemli derecede yön vermektedir. Nitekim, Türkiye de bu bağlamda Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nu kurmuş bulunmaktadır.<sup>[61]</sup>

Diğer bir örnek, BMA ve bir bütün olarak uluslararası hukuka göre, taraf devletler, NTÖÜS'de sayılan nükleer terörizm hareketlerini ulusal hukukları bakımından suç kapsamına almakla yükümlüdürler (m. 4 ve 5). Bu anlamda devletler kendi yargı yetkileri alanında hazırlık faaliyetleri dahil bu suçların kendi ülkelerinde veya ülke-dışında işlenmesini önlemek üzere her türlü etkin

[58] Joyner, s. 232.

[59] Örneğin, Çernobil nükleer kazasından sonra uluslararası toplum, UAEEK inisiyatifiyle Viyana'da Çernobil kazasına ilişkin konuları, özellikle gelecekte olabilecek kazalara müdahale ve güvenlik konularını tartışmak üzere bir konferans düzenlemiştir. Bkz. Summary Report on the Post-accident Review Meeting on the Chernobyl Accident, Vienna, 25–29 August 1986 [<http://www-pub.iaea.org/books/IAEABooks/3598/Summary-Report-on-the-Post-accident-Review-Meeting-on-the-Chernobyl-Accident>, erişim 1 Ocak 2013]. Ayrıca akademik tartışmalar için bkz. Levy, s. 81-131.

[60] Bkz. The Statute of the International Atomic Energy Agency [<http://www.iaea.org/About/statute.html>, erişim 25 Mayıs 2013].

[61] Türkiye Atom Enerjisi Kurumu hakkında geniş bilgi için bkz. <http://www.taek.gov.tr/> [erişim 27 Aralık 2012]. Türkiye'de nükleer enerji alanıyla ilgili diğer kurumsal yapılar ve gelişimi için bkz. Palabıyık, Yavaş ve Aydın, s. 92-121.

ve pratik tedbirleri alma, politika ve stratejileri uygulama yükümlülüğü altındadırlar (m 7).

*Ulusal ve uluslararası kamuoyunu muhtemel riskler ve tehlikeler hakkında önceden bilgilendirme yükümlülüğü:* Devlet, yargı yetkisi alanındaki bir nükleer kazayı ve muhtemel sonuçlarını zamanında duyurmakla yükümlüdür. Devlet, insanların bu anlamda zarar görmemesi için her türlü pozitif önlemleri almakla da yükümlüdür

*Sebeplerden oluşan zarar ve ziyanın tazmini yükümlülüğü:* Uluslararası hukuka göre devletlerin kasten veya kazaen sebep oldukları zararları karşılama genel yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu yükümlülükler konumuz bakımından nükleer silah kullanımı ve nükleer kazalar bakımından söz konusu olabilir.

Devlet bir kazadan kaynaklanabilecek -ülkesinde ve sınır ötesinde- zarar ve ziyanı karşılamakla yükümlüdür. Ne var ki uluslararası toplum günümüze kadar bu anlamda uygulanabilir uluslararası bir yargısal sistem kuramamıştır.<sup>[62]</sup> İnsanlar bakımından bu zarar ve ziyanın tespiti bir ölçüde mümkün olabilse de yeraltı, atmosfer, su ve toprak kirliliği gibi çevresel zararların tespitinin imkânsızlığı ayrı bir sorun oluşturmaktadır. Devletlerin isteksizliği veya uluslararası hukuk düzenlemelerine taraf bulunmamaları, uluslararası düzeyde çevresel zararlardan sorumluluk düzeninin etkinliğini sınırlı kılmaktadır. Nitekim, Rusya, Nükleer Kazalardan Doğan Zararların Tazminine İlişkin Viyana Sözleşmesi'ne o tarihte taraf bulunmadığını ileri sürerek Çernobil kazasının sınıraşan çevresel zararlarının tazmini sorumluluğunu üstlenmemiştir. Oysa, pek çok yazar uluslararası örf ve âdet hukuku ile hukukun genel ilkeleri altında sınıraşan çevresel zararlardan sebep olan devletin sorumlu olacağını savunmaktadır.<sup>[63]</sup>

*Devletlerin işbirliği yükümlülüğü:* Devletlerin uluslararası kuruluşlarla ve diğer bir veya daha fazla devletle işbirliği yapma ve koordinasyon halinde hareket

[62] Levy, s. 82, 124-126.

[63] The International Atomic Energy Agency, Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage, adopted and opened for signature on 21 May 1963, and entered into force on 12 November 1977. Daha sonra, UAİK merkezi Viyana'da 8-12 Eylül 1997 tarihinde 80'den fazla devlet temsilcisinin katıldığı diplomatik bir konferansta bu sözleşmeye değişiklik öngören bir Protokol ile Nükleer Zararlar İçin Ek Tazminata İlişkin Sözleşme yapılmıştır. 15 Nisan 2013 tarihi itibarıyla Rusya dahil 39 devletin taraf bulunduğu bu sözleşmeye, Türkiye taraf bulunmamaktadır. Fakat, tesisine başladığı nükleer enerji üniteleri hayata geçtiğinde bu sözleşmeye taraf olması kaçınılmaz olacaktır. İlginçtir ki nükleer enerji ünitelerine büyük ölçüde sahip bulunan örneğin ABD, Almanya ve Japonya da bu sözleşmeye henüz taraf olmamıştır. Bkz. [<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/liability.html>, erişim 15 Nisan 2013]. Ayrıca bkz. Levy, s. 95-97, 99-100. Ülke sınırlarını aşan nükleer kirlenme için devletin uluslararası hukuka göre sorumluluğu hakkında geniş bilgi için bkz. Linda A. Malone, 'The Chernobyl Accident: A Case Study in International Law Regulating State Responsibility for Transboundary Nuclear Pollution', *Columbia Journal of Environmental Law*, Vol. 12, 1987, ss. 203-241.

etme yükümlülüğü vardır. Nitekim, UAD, devletlerin nükleer silahsızlanma amacına yönelik uluslararası çabada müzakerelerde iyi niyetle etkin rol alması yükümlülüğüne işaret etmektedir.<sup>[64]</sup>

*Devletlerin egemen eşitliği, ülkesel bütünlüğü ve içişlerine saygı yükümlülüğü:* Devletler uluslararası faaliyetlerinde kendi başlarına buyruk şekilde hareket edemezler. Örneğin, NTÖUS ile üstlendikleri yükümlülüklerini yerine getirirken devletlerin ‘egemen eşitliği’, ‘ülkesel bütünlüğü’ ve ‘içişlerine karışmama’ ilkeleri çerçevesinde yürütmek durumundadırlar (m. 21).

[64] International Court of Justice, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (Advisory Opinion), 8 July 1996 [<http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>, erişim 18 Ocak 2013].

## SONUÇ

1945’de Hiroşima ve Nagazaki üzerinde test edilen nükleer silah kullanımı ile ve Three Mile Island, Çernobil ve Fukuşima’da nükleer enerji santrallerinde gerçekleşen kazaların yol açtığı sonuçlar küresel boyutta bir korku ve endişeye yol açmış bulunmaktadır. Bu olaylar açıkça göstermektedir ki bir nükleer silahın kullanılmasında veya radyoaktif madde yayılmasında sadece hedefler etkilenmemekte, daha geniş bir alanda hayatı *tamamıyla yok edici* etkilere yol açmaktadır. Bu durum, kuşkusuz bir şekilde uluslararası barışı ve güvenliği temelden tehdit etmektedir.

Nükleer silah geliştirilmesinin önlenmesine ilişkin çabaların genellikle bu silahlara sahip olan devletler liderliğinde diğer devletler için gerçekleştirilmeye çalışılması, uluslararası toplum nezdinde bir güvensizlik ve şüpheye yol açmaktadır. Bu çabaların başarı düzeyinin zayıf kalması belki de bu yüzdendir. Nükleer silahların insanlık hayatından çıkarılması için, uluslararası çabaların bu silaha veya güce sahip olan devletlerin kendi aralarında üstünlüğü kontrol aracı olmaktan çıkarılması ve evrensel (supranasyonal, uluslarüstü) bir hukuk mekanizmasının tesisi gerekmektedir. Ancak bu suretle dünya güçlülerin hükümlerinden çıkıp barışın ve adaletin hükümlerine girebilir.

Uluslararası hukukun nükleer yapılara sahip olmayı veya kullanmayı sadece bireyler veya birey örgütleri için değil, ayrımsız her devlet için de yasaklaması gerekmektedir. Böylesine etkin ve işlevsel uluslararası bir hukuk düzeninin tesisi bütün devletlerin, daha doğrusu bütün insanlığın barışı ve güvenliği için bütün uluslararası örgütlerin yükümlülüğü olmakla birlikte, esasen bugüne kadar nükleer silah geliştirmiş bulunan devletlerin bu amaçla yapılacak çalışmalarına önderlik yapması ve ciddi katkıda bulunması, bu çabaların amacına ulaşmasında etkinlik sağlayacaktır. Böylesi bir sistemle uyumlu ulusal hukuk düzeni tesis eden, pratik ve etkin tedbirler alan, politika ve stratejiler yürürlüğe koyan devletlerin uluslararası işbirliği ve uyumlu çalışmasıyla daha da etkinlik kazanacaktır.

Ekleme gerekir ki askerî anlamda nükleer kapasiteye sahip olabilecek nitelikte ekonomik güce sahip devletlerin bu güçlerini nükleer ve benzeri silahlara harcamak yerine kendi halkları için veya daha ideal olarak yoksul insanların sosyal ve ekonomik hayat standartlarının yükseltilmesi amacıyla yönelik kullanmalarını sağlayacak bir uluslararası hukuk düzeninin tesis edilmesinde bütün insanlık fayda görecektir. Zira, yeryüzünün pek çok bölgesinde açlık boyutunda yoksulluk da uluslararası barış ve güvenliği temelden tehdit eden, toplam adaletin geliştirilmesi adına insanlığın bir bütün olarak müdahale etmesi gereken bir sorundur.

## KAYNAKÇA

- Akpınar, Mahmut, 'İran'ın Nükleer Gücü Kime Tehdit?', 5 Mayıs 2013 [<http://www.mahmutakpinar.com/iranin-nukleer-gucu-kime-tehdit.html>, erişim 7 Mayıs 2013].
- Allison, Graham, 'How to Stop Nuclear Terror', *Foreign Affairs*, Vol. 83(1), January- February 2004, ss. 64-74.
- Avery, John Scales, 'Flaws in the Concept of Nuclear Deterrence', *Cadmus Journal*, Vol. 1(4), April 2012, ss. 87-92.
- Bilgin, Mert, 'Turkey's Energy Strategy: What Difference Does It Make to Become an Energy Transit Corridor, Hub or Center?', UNISCI Discussion Papers No 23, May 2010 [The Research Unit on International Security and Cooperation (UNISCI), <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?lng=en&id=19422>, erişim 27 Aralık 2012], ss. 113-128.
- Birdişi, Fikret, 'İran'ın Nükleer Teknoloji Politikası ve Türkiye İçin Yaratacağı Sonuçlar', *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 15, Haziran 2012, ss. 33-53.
- Burroughs, John, 'How Reliance on Nuclear Weapons Erodes and Distorts International Law and Global Order', *Cadmus Journal*, Vol. 1(5), October 2012, ss. 150-157.
- Council of the European Union, the EU Strategy against Proliferation of Weapons of Mass Destruction, Brussels, 10 December 2003.
- Council of the European Union, The EU Strategy against Proliferation of Weapons of Mass Destruction, Brussels, 10 December 2003.
- Çoban, Ali, 'Türkiye'nin Enerji Meselesi, Alternatif Enerji Kaynakları ve Nükleer Enerji', *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Stratejik Araştırma Dergisi*, Sayı 1, Şubat 2007, ss. 4-13.
- Davies, Lincoln L., 'Beyond Fukushima: Disasters, Nuclear Energy, and Energy Law', *Brigham Young University Law Review*, Vol 6, 2011, ss. 1937-1999.
- ElBaradei, Mohamed, Nwogugu, Edwin and Rames, John, 'International Law and Nuclear Energy: Overview of the Legal Framework', *IAEA Bulletin*, Vol. 3, 1995, ss. 16-25.
- Golov, Avner and Yadlin, Amos, 'A Nuclear Iran: The Spur to a Regional Arms Race?', *Strategic Assessment*, Vol. 15(3), October 2012, ss. 7-26.
- International Atomic Energy Agency, General Conference, Nuclear Security—Measures to Protect Against Nuclear Terrorism, Progress Report and Nuclear Security Plan for 2006-2009, 23 September 2005 [<http://www.iaea.org/About/Policy/GC/GC49/Documents/gc49-17.pdf>, erişim 25 Şubat 2013].
- International Atomic Energy Agency, Summary Report on the Post-accident Review Meeting on the Chernobyl Accident, Vienna, 25–29 August 1986 [<http://www-pub.iaea.org/books/IAEABooks/3598/Summary-Report-on-the-Post-accident-Review-Meeting-on-the-Chernobyl-Accident>, erişim 1 Ocak 2013].
- International Atomic Energy Agency, The Convention on the Physical Protection of Nuclear Material, opened for signature on 3 March 1980, and entered into force on 8 February 1987 [<http://www-ns.iaea.org/conventions/physical-protection.asp?s=6&l=42>, erişim 21 Nisan 2013].
- International Court of Justice, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 8 July 1996 [<http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>, erişim 18 Ocak 2013].
- İşeri, Emre ve Özen, Cem, 'Türkiye'de Sürdürülebilir Enerji Politikaları Kapsamında Nükleer Enerjinin Konumu', *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 47, Ekim 2012, ss. 161-180.

Jo, Dong-Joon and Gartzke, Erik, 'Determinants of Nuclear Weapons Proliferation', *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 51(1), February 2007, ss. 167-194.

Joyner, Christopher C., 'Countering Nuclear Terrorism: A Conventional Response', *The European Journal of International Law*, Vol. 18(2), 2007, ss. 225-251.

Klein, John J., 'Deterring and Dissuading Nuclear Terrorism', *Journal of Strategic Security*, Vol. 5(1), Spring 2012, ss. 15-30.

Levy, Richard E., 'International Law and the Chernobyl Accident: Reflections on an Important but Imperfect System', *Kansas Law Review*, Vol. 36, 1987, s. 81-131.

Lippman, Matthew, 'Nuclear Weapons and International Law: Towards a Declaration on the Prevention and Punishment of the Crime of Nuclear Humancide', *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Journal*, Vol. 8(2), 1986, ss. 183-234.

Malone, Linda A., 'The Chernobyl Accident: A Case Study in International Law Regulating State Responsibility for Transboundary Nuclear Pollution', *Columbia Journal of Environmental Law*, Vol. 12, 1987, ss. 203-241.

Nagan, Winston P., 'Simulated ICJ Judgment: Revisiting the Lawfulness of the Threat or Use of Nuclear Weapons', *Cadmus Journal*, Vol. 1(4), April 2012, ss. 93-115.

Palabıyık, Hamit, Yavaş, Hikmet ve Aydın, Murat, *Nükleer Enerji ve Sosyal Kabul*, Usak Yayınları, Ankara, 2010.

Rathi, Chirag, 'A Pause in the Growth of Nuclear Energy', *The Electricity Journal*, Vol. 24(6), July 2011, s. 48-52.

Ruff, Tilman, 'From Hiroshima and Nagasaki towards a World without Nuclear Weapons', *Australian Journal of Peace Studies*, Vol. 3, 2008, ss. 8-12.

Shultz, George P., Perry, William J., Kissinger, Henry A. and Nunn, Sam, 'Toward a Nuclear-Free World', *Wall Street Journal*, 15 January 2008.

Stanič, Ana, 'EU Law on Nuclear Safety', *Journal of Energy & Natural Resources Law*, Vol. 28(1), 2010, ss. 145-158.

Tan, Morse, 'The North Korean Nuclear Crisis: Past Failures, Present Solutions', *Saint Louis University Law Journal*, Vol. 50, 2006, ss. 517-554.

The Nuclear Threat Initiative, <http://www.nti.org/country-profiles/> [erişim 11 Ocak 2013].

The Simons Foundation, *The Conference on Humanitarian Law, Human Security: The Emerging Framework for the Non-Use and Elimination of Nuclear Weapons* held by The Simons Foundation and International Association of Lawyers Against Nuclear Arms (10-11 February 2011, Vancouver, Canada). Vancouver Declaration: Law's Imperative for the Urgent Achievement of a Nuclear-Weapon-Free World [<http://www.thesimonsfoundation.ca/resources/vancouver-declaration-law%E2%80%99s-imperative-urgent-achievement-nuclear-weapon-free-world>], erişim 17 Nisan 2013].

Turgut, Nühket Yılmaz, 'Nükleer Enerjiye İhtiyatlı Yaklaşmak Zorunludur', *Atılım Üniversitesi İZ Dergisi*, Sayı 13, 2011, ss. 56-59.

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, <http://www.taek.gov.tr/> [erişim 27 Aralık 2012].

Tütüncü, Ayşe Nur, 'Nükleer Silâhların Kullanımının Yasaklanması Sorunu', *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 2004, ss. 9-26.



United Nations, General Assembly Resolution A/RES/1653 (XVI), Declaration on the Prohibition of the Use of Nuclear and Thermo-nuclear Weapons, 24 November 1961 [[http://www.un.org/documents/instruments/docs\\_en.asp?type=declarat](http://www.un.org/documents/instruments/docs_en.asp?type=declarat), erişim 13 Nisan 2013].

United Nations, General Assembly Resolution A/RES/59/290 (15 April 2005), on the International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, New York, 13 April 2005, opened for signature on 14 September 2005, and entered into force on 7 July 2007 [<http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/icsant/icsant.html>, erişim 17 Nisan 2013].

United Nations, Human Rights Committee (HRC), CCPR General Comment No. 14: Article 6 (Right to Life) Nuclear Weapons and the Right to Life, 9 November 1984 [<http://www.refworld.org/docid/453883f911.html>, erişim 26 Şubat 2013].

United Nations, Office for Disarmament Affairs, Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, opened for signature on 1 July 1968, and entered into force on 5 March 1970 [<http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT.shtml>, erişim 29 Ocak 2013].

United States Department of Defence, Nuclear Posture Review Report, 6 April 2010, <http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20Nuclear%20Posture%20Review%20Report.pdf> [erişim 10 Mart 2013].

World Nuclear Association, Information Library, <http://www.world-nuclear.org/info/Country-Profiles/Countries-T-Z/Turkey/#.Uado8lhr09l> [erişim 27 Şubat 2013].

